Миленко Филиповић

СКЛАПАЊЕ И РАЗВОД ХРИШЋАНСКИХ БРАКОВА ПРЕД КАДИЈАМА У ТУРСКО ДОБА

Правни положај хришћана у иноверној турској држави био је веома повољан, особито у поређењу с положајем иноверних поданика у тадашњим државама средње и западне Европе. Хришћанске цркве у Турској имале су уређен положај и имале су, особито грчка, и посебна права: да црква у својој потпуној надлежности уређује брачне и породичне односе својих чланова. Турске власти и турско законодавство нису се у то мешали, па је тако у Турској, поред шеријатског права које је важило за муслиманске поданике, свака верска група, односно црква (православна, католичка, јеврејска), имала своја посебна брачна правила и брак се закључивао нормално пред свештеницима те цркве. Додуше, могло је бити и свакако је било тога да су поједине кадије пред којима су муслимани закључивали бракове злоупотребљавале свој положај па нагониле, односно захтевале од хришћана на својој територији да пред њима закључују бракове. То су могли да чине као ревносни муслимани који су ишли за тим да у хришћанске редове уносе пометњу и слабе отпор према исламизацији. С друге стране, то су, свакако, чинили и ради увећања својих личних прихода, пошто они, у старије време, нису примали одређене принадлежности, него су се издржавали наплаћивањем разних казна и такса. Има посредних помена да су неке кадије хришћанима наметале обавезу венчавања пред кадијама, против чега су босански фрањевци подносили жалбе, па су више власти забрањивале кадијама да то чине (в. стр. 386–

387). Па ипак, иако није требало да кадије венчавају хришћане, шеријатски прописи им то нису ни бранили, а забране које су издаване на жалбе представника хришћанске цркве нису никада, као што ће се већ видети, ни узимане озбиљно, чак ни оне из 1840.

Нису, међутим, били нимало ретки случајеви да се хришћани ради склапања брака добровољно обраћају кадијама и мулама и код њих закључују брак по исламским брачним прописима. Тога је било све до у 19. век и у свим земљама под Турцима.

Обилате податке о томе садрже очувани кадијски сицили (регистри), али они, нажалост, нису објављени нити је ко систематски прикупио ту материју из сицила и проучавао ту појаву: неколико података из сицила сарајевског шеријатског суда између 1776. и 1803. објавили су С. Кемура и В. Ћоровић (1912: 417, 426–427). Владимир Скарић, који је добро познавао и турску архивску грађу о Сарајеву, вели да у сарајевским сицилима има много помена о венчавању хришћана пред кадијама (Скарић В., 1928: 83).

Судећи по матицама венчаних и матицама крштених у фрањевачком манастиру у Крешеву, венчавања католичких брачних парова пред кадијама била су крајем 19. и почетком 20. века сразмерно веома честа. Нажалост, ретко се наводи зашто се долазило пред кадије, а у матице су доспели они којима је канонска сметња отклоњена или су се покајали, па су венчани накнадно са црквеним обредом.

Нећу се, у даљим излагањима, освртати на податке како из сицила тако ни из матица у којима се само помиње венчање хришћана код кадија, а нема никакве друге индиције о разлогу зашто се ишло пред кадије. Ипак, објављени подаци из сицила и других извора довољни су да укажу како је та појава била распрострањена просторно и временски и како је била честа. Покушаћу да на основи објављених података, уколико сам до њих долазио, као и на основи података које сам нашао у очуваним матицама рођених и венчаних фрањевачког манастира у Крешеву (у Босни), утврдим због чега су све хришћани ишли да склапају брак

код кадија, а не код својих свештеника. Утврђење тих узрока показаће и каква су била народна схватања о браку у раније време. У нашој науци уопште зна се сразмерно много о женидбеним обичајима, али се стварно зна веома мало о самој установи брака, као и о породици. Народна схватања о тим установама, међутим, знатно се разликују од схватања која су у основи прописа црквених и грађанских закона о браку који су донедавна били у важности код нас. Као што ће се видети из даљих излагања, одлажење хришћанских брачних кандидата пред кадије ради легализације брачне везе није било необично. И, што је врло важно, то је било сасвим добровољно. Оно не представља само занимљиве појединости из прошлости него нам ти подаци откривају једну важну страницу народног живота.

Одмах да напоменем да у погледу склапања брака пред кадијама нема никакве разлике између католика и православних: то су радили и једни и други, тако да уопште не може бити говора да су верници једне цркве морално били нижи од других па се стога обраћали кадијама. Тако исто, ни верски индиферентизам босанских католика у ранијим столећима, као што је мислио J. Матасовић (1930 : 70), није био разлог да се иде пред кадије ради венчања.

Кадије су, обично, записивале само имена брачних другова, па се из тих података не сазнаје много о разлозима зашто су хришћани склапали брак код кадија. Разлози томе – а било их је више – виде се тек из мера које су хришћанске власти предузимале да то спрече, као и из санкција против чланова својих заједница који су се венчавали код кадија.

Већ из поменутих писаних вести назире се да хришћани нису ишли пред кадије без крупних разлога, без невоље: ишли су онда кад су биле разне сметње склапању брака по црквеним прописима.

Прва позната вест о венчавању хришћана код кадија је из 1562 (стр. 386). У тој вести говори се, у ствари, о већ уведеној пракси, што значи да је таквих венчања било и одраније. То, опет, указује да су се наши људи сразмерно рано упознали и са турским законима о браку и породици, као и

са судским поступком у тим стварима, па се и користили тим новим могућностима у својој невољи.

Босански бискуп Фрањо Балићевић тражио је 1600. из Рима упутства како да фрањевци босанске провинције поступају с оним католицима који су отерали своје жене па узели друге, како с онима који се уопште нису венчали у цркви, и како у случајевима мешовитих бракова између католика, схизматика (тј. православних) и „Турака" (тј. муслимана) (Хорват К., 1909 : 75). Не помиње се у том писму интервенција кадија, али се она разуме сама по себи: муслимани који су узимали католикиње (а обрнуто није смело да буде) венчавали су се једино код кадије, а, свакако, и они који су терали своје жене (што по католичком канонском праву уопште није допуштено) па доводили друге, са којима су се једино могли венчати код кадије. Слично су, онда, поступали и они који су се женили православним девојкама или кад су се католикиње удавале за православце. Један нешто познији документат изричито наводи да се они католици који су отерали своје жене венчавају код кадија. Православна црква није никада била толико противна таквим мешовитим браковима, али је била противна католичка, па је чак и за то тражила интервенцију турских власти: султан Мурат III је издао 1575. ферман да митрополити у санџацима Клиса, Зворника, Сарајева и др. не смеју венчавати католике (Матасовић, 1930 : 114).

Балићевићев акт показује уједно и главне узроке, главне врсте брачних сметњи по брачном праву католичке цркве због којих су онда католици (као и православни) долазили кадијама ради венчања: човек има живу жену с којом је венчан, па иако не живи с њом, не може у цркви да се венча са другом; брачни кандидати су припадници различитих цркава, и супрузи који се уопште нису венчавали у цркви (него код кадије). Из познијих докумената се види да су даљи разлози због којих се ишло кадији били инцест (узимање блиских сродника) и женидба отмицом, коју је католичка црква настојала да сузбије по сваку цену.

Пред кадијама не само да су склапани бракови између хришћана него су вршени и разводи. Развод брака у православној цркви начелно је допуштен, али се тешко остваривао, нарочито у старијим временима, а у католичкој цркви развод брака није уопште могућ. По исламском брачном праву, развод је могућан и сразмерно лако се постизао. Стога је сасвим природно што су хришћани тражили у таквој невољи или потреби, наиме, у случају да је муж оставио жену у старом крају или да ју је отерао, односно разишао се с њом, помоћ турских, односно исламских закона и судија. А они супрузи који су се код кадије разводили обично су то и чинили ради тога да би ступили у поновни брак, који су могли склопити једино пред кадијом, јер су за своје црквене власти постали велики преступници.

1638. писао је Ј. Микаља Конгрегацији пропаганде вере у Риму како у околини Темишвара, тада у Турској, има људи који узимају другу жену а жива им је прва у свом крају (дакле, ради се о онима који су се доселили из неког краја, оставивши тамо породицу, чега је било много код нас и у позније време), па склапају брак код православног свештеника или кадије (Ванино М., 1933 : 31–32). Православни свештеници су их могли венчати, сматрајући да је први брак стварно разрешен или пошто би провели потребни поступак, а код кадија је развод са првом женом обављан још једноставније, па су га код кадија тражили и православни. Како је то стварно било, изнео је кратко и речито Вук Караџић у свом *Рјечнику*: „У Србији за владања турскога кад је ко хтио жену пустити, није му требало ићи ни попу ни владики, него кадији и муселиму." Није било тако само у Србији. У представци, коју је у име босанских католика бискуп фра Р. Баришић преко Беча упутио Порти 1838, тражено је, поред осталога, да се кадијама забрани да венчавају католике. Нарочито се истиче како „њеки пако кршћани, којим су додијале њихове жене, или страшћу заведени, одгоне их од себе, своје жене, а друге си узимљу и вјенчавају их пред кадијама; или, задржећи обадвие код себе, у свеђерном суложништву и прељубу живу..." (Јеленић

J., 1915 : 158). Не помиње се, додуше, развод пред кадијом, али је то очигледно. Неколико конкретних примера неће бити надомет.

21. маја 1776. поново се венчао пред шеријатским судом у Сарајеву Јован, син Симин из Чекрчине махале, са својом женом Маријом, кћери Матијином, коју је био „пустио" (тј. развео се) пре извесног времена (Кемура С. – Ђоровић В., 1912 : 417). У Молдави, селу на левој обали Дунава (сада у Румунији), био је 1870. Милош Теодоровић, који је прешао с турске стране пре три године. Тамо је био „потурчен" и оженио се Петријом, која је такође била „потурчена": она је оставила оца и свог мужа па пошла за Милоша. Венчали су се по турским законима. Поново их је у Молдави венчао прота (Станојловић А., 1938 : 19). Године 1803, 28. јула, пред шеријатским судом у Сарајеву, венчала се са Николом, сином Јовановим из Кадиног Села, жена Милица, коју је пре пет дана пред тим истим судом „пустио" њен први муж Симо (Кемура С. – Ђоровић В., 1912 : 426–427). Нека Кате Костића у Фојници изјавила је 1819. на суду да се била код кадије венчала за Јозу Каурина и он је њу „пустио" пред Турцима, тј. муслиманима. Није могла да се слаже с њим, и тако је он опет отишао у Кауре (Далмацију) (Матасовић Ј., 1930 : 249). Врло је вероватно да се она и венчала с њим пред кадијом стога што је он био странац, и месни фрањевци нису хтели да га венчају будући да нису били сигурни да ли је нежењен. Наиме, од скорашњих дошљака фрањевци су и у то време у Босни тражили доказе о брачном стању, о чему има обиље података у матицама венчаних. Необичан је и веома значајан случај једног београдског берберина из доба владавине кнеза Милоша у Србији: берберин Петко Петровић развео се од жене пред кадијом у Београду 1823 (Ђорђевић Тих. Р., 1913: 463–464). Дакле, наочиглед српских грађанских и црквених власти. Удовац Петар, син Лазара Анчића или Туљића из села Жабе у Дубрави (Требињска бискупија), био се оженио Маријом Бабић, такође из Дубраве. Марија је била напустила свог првог мужа и својевољно пошла за Петра и с њим се венчала код кадије.

Пошто је Маријин први муж умро, „удовица" Марија и Петар су се покајали, затражили опроштење итд. и бискуп им је одобрио те су се венчали у Крешеву 22. I 1839.

Поред тога што се кадијама ишло ради развода и што су се код кадија венчавали такви брачни кандидати којима је та или друкчија ранија брачна веза била сметња да склопе брак пред својим свештеником, кадијама су ишли да се венчавају и они кандидати који су били међусобно у таквом степену сродства да је то била брачна сметња по канонима православне или католичке цркве. Чини се као да је то било најчешће и разлог да се иде ради венчања пред кадију, и вероватно да је то био повод и у оним записаним случајевима где се не наводи узрок.

У поменутој представци из 1838. бискуп Баришић се у првом реду жалио на то како кадије примају да код њих закључе брак католици који им се год пријаве, па и такви који су у другом степену сродства, или с другом каквом запреком, па и природном, само кад им се плати. Често се дешавало да католички младићи отимају своје родице, па пошто их стварно начине својим женама, одлазе с њима кадијама, које претходно подмите, те претњом и силом натерају те девојке да склопе „незаконити" брак (Јеленић Ј., 1915 : 157–158). Владислав Скарић је претпостављао да су и бракови православних супруга у Сарајеву и околини, који су склапани пред мулом (кадијом) у Сарајеву, били бракови за које су постојале црквене канонске сметње. Црквеним властима то је морало бити криво, али у писаним белешкама сарајевске српске црквене општине нема помена да се тамо ико противио (Скарић В., 1928 : 83).

Нажалост, нисам наилазио у објављеним подацима и на конкретне примере да се због сродства брачних кандидата ишло пред кадије. Да би предупредио да Кату Марјановић, коју је био одвео удовац Јуро Дадић из Лепенице, а с којим је била у четвртом степену побочног сродства, не узме неко други и оде с њом пред кадију, бискуп Ф. Баришић је допустио, 1845, да се они венчају (матица венчаних у Крешеву).

Отмица се нигде, сем на крајинама, није радо гледала. Нарочито је католичка црква у Босни водила одлучну борбу против ње. Прво што је сналазило отмичаре била је црквена екскомуникација. Таквима није преостајало ништа друго него да своју везу легализују код кадије, и они су то и чинили. Додуше, фрањевци су били осигурали против тога, унеколико, и помоћ турске власти, али без резултата. Босански везир забранио је, 1799, да се против воље фратара сме отета девојка венчати код кадије (Матасовић J., 1930 : 238), али је то остало мртво слово на хартији, а отмичари су и даље ишли пред кадије. А да би умањили дејство таквих легализација, представници католичке цркве и сами су настојали да што пре скину екскомуникацију и да се такав брачни пар венча у цркви. О томе речито говоре следећи примери из матице венчаних фрањевачког манастира у Крешеву: Марјановић Иван из Љетовика био је отео Ану Драгојевић из Духара. Због тога, а и зато што се био венчао код кадије, био је одлучен од цркве; венчан је 11. XII 1821. – Анто Сабљић из села Лепенице отео је Анђу Черкез из истог села и узео је за жену пред кадијом. Пошто се од кадије Бенака, непријатељског држања према фратрима, није ни могло тражити да се тај пар раздвоји а Анђа пристајала да остане с Антом и молила за диспенс, бискуп је допустио да се венчају да се избегне срамота, и они су венчани 4. II 1822. – Јаков Кукавица из Ракове Ноге био је отео Петронилу Трогрлић из Лепенице. После четири године, пошто су имали већ деце, покајали се и молили, па им бискуп допустио да се могу венчати, и они су се венчали 11. XI 1830.

У тежњи да искорени са гледишта католичке цркве незаконита венчања – бракове склопљене код кадија или православних свештеника – босански католички бискуп А. Милетић тражио је 1827. од свих подручних жупника да му попишу све домаће и стране католике који су брак склопили пред кадијом – coram infideli iudice – да би их, према повластицама које је добио од папе, ослободио од запрека и њихове бракове легализовао (Јеленић J., 1915 : 99).

Већ сам показао који су били главни узроци што су домаћи католици ишли кадијама ради венчања. Странци су били не само ретки дошљаци из даљих земаља него и бројни скорашњи досељеници из доње Херцеговине и Далмације, који су у 18. веку и у првој половини 19. века долазили у Босну. Они који су долазили као самци склапали су бракове по досељењу. Као што показују бројни уписи у матицама венчаних у Крешеву, од таквих кандидата су жупници тражили веродостојне доказе да су безбрачни, што је за њих било важно, с обзиром да су многи одлазили из свог краја остављајући жене и породице. Они који нису могли или нису хтели да прибаве такве доказе једноставно су одлазили кадијама, као што се види из ова два примера:

Године 1807. венчан је у Крешеву, по бискупову одобрењу, Петар Мрњавац из села Мрњаваца (у Далмацији) са Матијом Јурчић: иако није био ни под каквом оптужбом због отмице и убиства, био се раније венчао код сарајевског муле. А 1820, по одобрењу бискупа и по скидању екскомуникације, венчани су у Крешеву Мато А. Бартуловић, родом из парохије Јаме у загребачкој бискупији, и Ката Б. Марчан, из дубровачке надбискупије, који су се пре две године били венчали код кадије.

У више случајева наводи се у Крешеву (нпр. у случају Мате Ћорића и Јелке рођ. Илић у Крешеву 1808) да су супрузи били венчани код кадије због страха од Турака („ob metum Turcarum"). Рекло би се да су морали да иду пред кадију под притиском његовим или месних муслимана. Међутим, такво објашњење се не може примити. Јер, ако би то био разлог, они су се могли најпре венчати у цркви, па после код кадије, а не ићи кадији најпре и упадати у тешки грех. Биће да је веза пред кадијом била јача заштита у случајевима кад је девојку хтео и неки други момак, особито муслиман. Или – да се та веза једноставно сматрала пречом и јачом, а католичка јерархија у Босни њу сматрала грехом. Такав став није католичка црква имала увек и свуда. Код католика у Србији, према извештају Ј. Николовића, апостолског мисионара и генералног викара у Скопљу,

1743, поред тога што је било да су се католичке жене удавале за муслимане и венчавале код кадија, било је да „и сами јавни католици, да би браку дали већу важност, склапају, ‚per procuratorem' брак пред кадијом, да им Турци не би отимали жене. Пошто су брак склопили пред кадијом, венчавају се увек у цркви по римском обреду" (Радонић J., 1950 : 570–571). У архиву фрањевачког манастира у Фојници има једна фетва, нажалост, без датума, да се фрањевци не могу оптуживати ако изнова венчају оне који су се већ раније код кадије венчали (Матасовић J., 1930 : 403).

И црквена нетрпељивост у погледу мешовитих бракова била је разлог да брачни кандидати иду кадијама. Према извештају фра П. Драгићевића, бискупа у Босни, из 1735: „ако нека православна девојка жели да се уда за католика, прво склапа брак с њим пред кадијом, па се после, претходно поучена у догматима католичке вере, кришом венчава с њим пред католичким свештеником" (Радонић J., 1950 : 608-609). Осамљен је, али је веома карактеристичан и случај једног католичког свештеника који је, иако обавезан на целибат, ступио у брак и свој брак легализовао код кадије. Приликом свог обиласка католичких цркава у Славонији под Турцима, Б. Кошић је 1618. нашао у селу Виљеву код Валпова, у Подравини, месног свештеника Александра, који се две године раније венчао код кадије и жена му родила близанце (Ванино М., 1940: 76-77). Врло је вероватно да тај Александар није био и једини католички свештеник који је тако поступио.

Помиње се и недостатак свештеника одређене конфесије као разлог да се иде пред кадију. Године 1649. писао је J. Микаља у Рим како се католици у околини Темишвара, због недостатка католичких свештеника, венчавају код кадија и код православних свештеника, али да народ таква лица сматра екскомуницираним из цркве и проклетим и да то није прави брак (Ванино М., 1933 : 32–33). Могућно је да тада у Банату стварно није било довољно католичких свештеника, па да су људи ишли кадијама, али се не би могло узети као тачно саопштење једног ревносног католичког

свештеника о онако негативном ставу народа. Недостатак свештеника, иначе, никако није био разлог да православни и католици иду ради венчања кадијама, јер је готово у свим местима где је било кадија – а то су само већа места – било и хришћанских свештеника, који су и живели и радили тамо где је било више заштите турских власти.

Сарајевски Срби жалили су се у једном писму од 30. септембра 1688. како немају свештеника па, поред осталога (не служи се у цркви, деца умиру некрштена а болесни без причешћа), „новобрачни без венчања треба да се венчавају на мехкјеми, почто не има цркви по три дни хода окрст", али им је то направио митрополит (Ћоровић В., 1910 : 504–505). Наиме, у Сарајеву је иначе било свештеника, али их је те године био све повукао из Сарајева владика Атанасије да би казнио црквену општину, која се била завадила с њим. Тај сукоб је почео у пролеће 1688, а владика Атанасија је отишао из Сарајева задњих месеци 1688 (Скарић В., 1928 : 23–25).[1]

Босански фрањевци су стално настојали да сузбију венчавање католика код кадија, па су тражили да се кадијама то забрани. Успели су да издејствују такве забране, али од њих није било стварне користи, јер је и после бивало да се хришћански бракови склапају пред кадијама. Већ 1562. издата је једна таква исправа да кадије не морају да венчавају католике (Матасовић Ј., 1930 : 114). Године 1763, 1773. и

---

[1] Године 1929. забележио сам у околини Рудог у Босни ово предање: У селу Копривици био задружан домаћин, који је био у сукобу с попом. Женио сина. Кад су довели невесту, два девера под оружјем дворе. Питали га шта ће без попа. Он рече да га неће ни звати, него кадију из Рудог. И заиста зовне кадију. Кадија дође, обави венчање, па седне за софру између старог свата и кума, а више њега стајала је невеста са два наоружана девера. Кад је дошла „пољевачина", ставили невесту пред кадију. Питао он шта је то, а кад су му рекли, одговорио да ће је даривати ако ће с њим спавати то вече. Чим то чују девери, склоне снаху за себе, а кадију исеку на комаде. Комади су падали по софри. Девери нису ником дали са софре, него продуже весеље и јаве власти у Рудо. Кад је дошла комисија и чула како је било, рекли су да кадија није имао права ни долазити, и нико није био кажњен.

1799. издаване су наредбе да нико од Турака не сме да се меша у венчавање католика код њихових свештеника (фрањеваца) и да нико не нагони фратре да силом венчавају; по везировој наредби из 1799, ко би отео девојку па се венчао код кадије против воље фратарске, требало је одмах да буде оптужен и везан спроведен власти (Матасовић, J., 1930 : 219, 222, 238). Босански везир је наредио 1812. босанским кадијама да се не мешају у венчавање католика; нека фратри венчавају по закону и нека они испитују има ли каква брачна сметња (Матасовић J., 1930 : 245). Највећи успех у том правцу постигли су босански фрањевци 1840. Године 1838. упућена је, посредством Беча, опширна представка Порти у том смислу и, на интервенцију Аустрије, Порта је издала 1840. ферман да кадије више не смеју да венчавају католике (Матасовић J., 1930 : 255; Јеленић J., 1915 : 162; Батинић М. В., 1887 : 218). Међутим, изгледа да је слаба корист била и од тог фермана и да се на њега нису обзирале ни кадије, па ни сами босански католици: бискуп Р. Баришић дао је 1845. благослов да се може венчати у цркви удовац Јуро, син Филипа Дадића из Лепенице, са Катом, кћери Петра Марјановића, са којом је био у четвртом степену сродства и коју је, по њеном пристанку, у по бела дана превео у своју кућу. Бискуп је дао диспенс, поред осталих разлога, и ради тога да други просци не би силом одвели Кату пред световни (тј. турски) суд, па су Јуро и Кате венчани 18. новембра 1845 (матица венчаних у фрањевачком манастиру у Крешеву). Вероватно да су кадије престале, бар у Босни, да венчавају хришћане тек од окупације Босне и Херцеговине, 1878.

Хришћани у Турској нису били обавезни да ради склапања (и развода) брака иду пред представнике турских власти, јер су брачне и породичне односе уређивали по прописима својих цркава, чији су акти те врсте били пуноправни пред државним властима. Али како је брачно право муслиманско било потпуно лаичко, пред кадијама су могли и немуслимани закључивати и разводити брак, пошто то за

кадије није била никаква црквена тајна, него обичан приватноправни уговор, али је породица била под заштитом државе. Немуслимани су се обилато користили том могућношћу за целог трајања турске владавине у нашим земљама и посвуда.

Одлажење пред кадије ради склапања брака било је нешто тако обично да га као такво помиње и народна песма: у једној песми се пева како је хајдук Мијат Томић дошао ноћу кадији у Жупањац, тобоже да га кадија венча, па га Мијат убио (Јукић И. Ф. – Мартић Г., 1858 : 559).

Нису балканскословенски хришћани ишли кадијама ради склапања брака или развођења својих бракова без јаких разлога нити да би се додворили Турцима. Ишли су готово увек од невоље. Нагонили су их у првом реду крути брачни прописи појединих хришћанских цркава, а исто тако крута примена тих прописа, међу којима су нарочито тешко падала велика ограничења у погледу круга сродника из ког се могао узети брачни друг, затим у погледу мешовитих бракова, а нарочито ограничења у погледу развода брака. Исламски брачни прописи су били много либералнији и у сваком погледу ближи нашим истинским народним схватањима о браку. Цркве су већ столећима наметале своја схватања, али су у томе имале само делимичног успеха. Чим је попустила стега црквена, у наше дане, одмах су избиле многе појаве које је једна или друга црква сматрала грехом и сузбијала, нпр. левират, сорорат, узимање сродника, узајамни брак (брат и сестра узму се са сестром и братом), да се два брата ожене двема сестрама, да се разводе бракови без деце или у којима је један брачни друг физички или умно неспособан итд. Таквих појава је било и раније, али су сматране аномалијама и неморалом са црквене стране, па осуђиване и прогоњене. Та дисциплина се тешко подносила, јер је била не само у супротности с укорењеним народним схватањима него многоме човеку и жени ометала нормалан живот, и то у време када није било услова за нормалан живот изван породице: лице које је напустио брачни друг није се, по црквеним прописима католичке цркве, уопште могло поново оженити за живота тог одбеглог дру-

га. Уз такве брачне прописе, многим појединцима није преостајало ништа друго него да проблеме свога брака решавају мимо те прописе, мимо цркву, излажући се тиме гоњењу и казненим санкцијама од стране цркве. У турској држави је положај таквих био олакшан тиме што су они могли да склопе брак или изврше развод по исламским брачним прописима, који су имали важност државних закона, и да тим путем легализују свој брак, те да их власти не прогоне као да живе у конкубинату, да брачни другови могу наследити имовину један од другог, а њихова деца од њих. Нема уопште никаква помена у писаним изворима да је и сам народ осуђивао такве супруге и њихово потомство. То је сасвим природно код народа који је акт венчања сматрао нечим наметнутим и редовно свадбу проводио са великим весељем и гозбом и уз учешће великог броја присутних, а венчање допуштао да се обавља пре или после свадбе и сасвим скромно. Социјално признање брака је било најпре́че, а оно се састојало у томе да се невеста доведе у кућу по реду који влада од старине и да она рађа децу у кући свога мужа. У неким крајевима није уопште никаква срамота да жена, невенчана, рађа у кући свога мужа и његових родитеља, ако је у њу доведена као невеста; срамота је ако девојка роди у кући својих родитеља.[2] Кад се то све има на уму, онда постаје сасвим разумљиво не само што су се него и зашто су се у толиком броју хришћани у прошлости обраћали кадијама ради легализације брака или ради развода брака.

[2] Као особит пример за илустрацију овога навешћу случај који је забележио бискуп Н. Ограмић 1674. године. Приликом канонске визитације те године, он је у селу Корници (сев. Босна) нашао супруге који нису били венчани: пошто је један католик прешао на ислам, он је своју дотадашњу жену отпустио и она је од кадије добила писмену исправу да се може удати за кога хоће (тј. кадија је извршио развод брака). Она се удала за другога и с њим стекла децу, па се од њега не може никако одвојити. Жели да може да се дружи с осталим католицима и да прима црквене тајне (тј. црква ју је екскомуницирала што живи невенчана, а она живи невенчана јер сматра да је њен први брак у снази). Бискуп је био неодлучан, па је питао Рим шта да ради с њима (Јеленић Ј., 1918: 149).